

Ρόλος και ταυτότητα του φύλου: Κοινωνική μάθηση, ή βιολογική αναγκαιότητα;

Παναγιώτης Ι. Βύρας, Ιωάννης Ν. Νέστορος***

Περίληψη

Στο άρθρο αυτό εξετάζονται οι νεότερες αντιλήψεις περί ρόλου και ταυτότητας φύλου, καθώς και οι προτεινόμενες βιολογικές επιδράσεις σε προγεννητικό στάδιο. Σύμφωνα με την πρόσφατη έρευνα, η εκδήλωση αποκλίνουσας σεξουαλικής συμπεριφοράς μπορεί να συνδέεται με ορισμένες ορμονικές μεταβολές κατά την εμβρυϊκή ανάπτυξη.

Εισαγωγή

Στην πρόσφατη ψυχο-βιολογική βιβλιογραφία, σημειώνεται μια τάση επανεκτίμησης των διαφόρων οργανικών εξηγήσεων αναφορικά με τον ερωτικό προσανατολισμό, το ρόλο και την ταυτότητα του φύλου (Byne, 1993). Η παρατηρούμενη αυτή τάση επιχειρεί να συμπληρώσει τις ψυχολογικές θεωρίες σχετικά με τη σεξουαλική πολυμορφία, δίνοντας έμφαση σε ορισμένες βιοχημικές διαδικασίες που συμβαίνουν κατά την ανάπτυξη του εγκεφάλου στο έμβρυο. Οι ψυχο-βιολογικές αυτές ερμηνείες προσφέρουν μια νέα άποψη που αναθεωρεί πολλά από τα συμπεράσματα της παραδοσιακής ψυχολογικής έρευνας.

Η βιολογική εξήγηση της ανθρώπινης σεξουαλικότητας αποτελεί μια σχετικά πρόσφατη εξέλιξη των νευροεπιστημών, αφού η ε-

* Αναπληρωτής Καθηγητής Κλινικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

** Καθηγητής Κλινικής Ψυχολογίας στο Πανεπιστήμιο Κρήτης.

ρωτική έλξη ως ψυχολογικό, κοινωνικό και πνευματικό φαινόμενο ανέκαθεν υπήρξε αντικείμενο διερεύνησης και στοχασμού για τον άνθρωπο (Βαϊδάκης, 1994). Μέσα από τις επιστήμες, τις τέχνες, τις φιλοσοφίες και τις θρησκείες, από παλιά παρουσιάζεται η ιδέα ότι η αναζήτηση συντρόφων για τη σύναψη ερωτικού δεσμού αποτελεί για τον άνθρωπο έμφυτο ψυχικό χαρακτηριστικό, πιθανώς καθοριζόμενο από τη «Φύση» μάλλον, παρά υποκείμενο σε επιδράσεις που προέρχονται από το περιβάλλον. Σε αυτό το υπόβαθρο στηρίζεται η αντιπαράθεση nature - nurture και οι αντίστοιχες θεωρίες essentialism - constructionism (Diamond, 1977).

Σήμερα είναι γνωστοί, ως ένα βαθμό, πολλοί μηχανισμοί που μέχρι πρόσφατα απεδίδοντο στη «Φύση», αφού το βιολογικό υπόστρωμα ορισμένων ψυχικών λειτουργιών αποκαλύπτεται σταδιακά από την επιστήμη. Ως προς το σημείο αυτό, οι έρευνες σχετικά με την οργάνωση των νευρικών δικτύων στον εγκέφαλο και την τοπογραφική κατανομή ορισμένων σύνθετων λειτουργικών κέντρων, πχ. του λόγου, έδειξαν ότι υπάρχουν δομικές διαφορές στα δύο φύλα (Hines, 1992). Αυτές μάλιστα είναι σημαντικές σε βαθμό που να δικαιολογείται η περιγραφή της κατανομής διαφόρων εγκεφαλικών κέντρων ως «ανδρικού» ή «γυναικειού» λειτουργικού τύπου (Moir, 1989).

Από διάφορες ανατομικές και φυσιολογικές παρατηρήσεις αναφορικά με αυτούς τους λειτουργικούς τύπους, συμπεραίνεται πως ορισμένες δομικές διατάξεις στον εγκέφαλο συνδέονται με την ερωτική ενόρμηση και συνεπώς, η εγκεφαλική λειτουργική ανάπτυξη μπορεί να επηρεάζει άμεσα τη διαμόρφωση της σεξουαλικής ταυτότητας και συμπεριφοράς στον άνθρωπο (Le Vay, 1993).

Εγκέφαλος, φύλο και σεξουαλικότητα

Η διαμόρφωση του λειτουργικού τύπου στον εγκέφαλο επιτελείται κατά την ενδομήτριο ανάπτυξη. Είναι μια εξαιρετικά πολύπλοκη και πολυδιάστατη διεργασία που περιλαμβάνει διάφορους βιολογικούς παράγοντες: Η-Υ αντιγόνο, MIF, ορμόνες. Ορισμένες γοναδικές ορμόνες και ειδικά η τεστοστερόνη (TS), έχουν κεντρικό ρόλο στην ολοκλήρωση της σωματικής διάπλασης, στη διαμόρφωση του φύλου και του εγκεφάλου του εμβρύου (Doerner, 1981).

Μέσα στη μήτρα, το έμβρυο αρχικά παραμένει αδιαφοροποίη-

το ως προς το φύλο, έχοντας τη δυνατότητα να αναπτυχθεί ως αγόρι ή κορίτσι ανάλογα με την πληροφορία που υπάρχει στα χρωμοσώματά του. Η διαφοροποίηση αρχίζει την 6η εβδομάδα της εγκυμοσύνης (Siler, 1978). Κατά την περίοδο αυτή στο έμβρυο με χρωμοσώματα ΧΥ (άρρεν), παρατηρείται αυξημένη παραγωγή TS, η οποία προκαλεί ανάπτυξη των έξω γεννητικών οργάνων.

Αν η ποσότητα TS σε αυτή τη φάση δεν είναι αρκετή, μετά τον τοκετό το άρρεν νεογνό θα μοιάζει εξωτερικά με κορίτσι, θα φέρει κόλπο και ένα πολύ υποτυπώδες πέος (Wayne, 1981). Αντιθέτως, στο έμβρυο με χρωμοσώματα ΧΧ (θήλυ) δεν παράγεται αυτή η ορμόνη. Ως αποτέλεσμα, στο έμβρυο αυτό αναπτύσσονται γεννητικά όργανα θηλυκού τύπου. Ωστόσο, στην περίπτωση που το θήλυ έμβρυο εκτεθεί σε ικανές δόσεις μητρικής TS τότε κατά τη γέννηση θα μοιάζει εξωτερικά με αγόρι, παρουσιάζοντας υπερτροφική κλειτορίδα, η οποία και εκλαμβάνεται ως πέος (Schiani, 1988).

Σε τέτοιες περιπτώσεις το φύλο που παρουσιάζει το βρέφος δεν αντιστοιχεί στα χρωμοσώματα του, αλλά είναι μια ενδιάμεση κατάσταση που προκαλεί σύγχυση, αφού το χρωμοσωμικό φύλο δε συμφωνεί με το σωματικό. Την ίδια περίπου περίοδο της κύησης μια ανάλογη διαδικασία η οποία συμβαίνει στον εγκέφαλο συμπληρώνει την ενδομήτριο εξέλιξη του φύλου.

Στο θήλυ έμβρυο υπάρχει ελάχιστη TS. Τα επίπεδα της δεν επαρκούν για να προκληθούν οι αναγκαίες δραστικές αλλαγές στη δομή του εγκεφάλου. Ως αποτέλεσμα αναπτύσσεται μια δομή θηλυκού τύπου η οποία φαίνεται να αποτελεί ένα είδος βασικής, αδιαφοροποίητης οργανικής κατάστασης (Swanson, 1987). Στο άρρεν έμβρυο είναι απαραίτητη η TS για να αλλάξει η δομή του εγκεφάλου από το θηλυκό λειτουργικό πρότυπο, στο ανδρικό. Αυτό, κατά κάποιο τρόπο, αποτελεί ένα είδος μεταγενέστερου σταδίου οργανικής «εξειδίκευσης» (Groves, 1988). Ορισμένες ορμονικές μεταβολές, που μπορεί να συμβούν κατά τη διαφοροποίηση του εγκεφάλου, έχουν σημαντικές επιπτώσεις και στην εξέλιξη του εμβρύου. Ένα άρρεν έμβρυο μπορεί να διαθέτει αρκετή TS για την ανάπτυξη ανδρικού σώματος, όχι όμως τόση ώστε να διαφοροποιήσει και τον εγκέφαλο, ο οποίος με τον τρόπο αυτό παραμένει στο προγενέστερο στάδιο (θηλυκού τύπου). Σε μια τέτοια περίπτωση, το νεογνό θα γεννηθεί με ανδρικό σώμα και εγκέφαλο θηλυκού τύπου (Green, 1979).

Με ανάλογο τρόπο, ένα θήλυ έμβρυο μπορεί να εκτεθεί σε ορ-

μονικές επιδράσεις που δημιουργούν έναν ανδρικού τύπου εγκέφαλο σε ένα γυναικείο σώμα. Τέτοια ασύμφωνη ολοκλήρωση του φύλου φαίνεται να επηρεάζει στη συνέχεια τον ερωτικό προσανατολισμό (Hines, 1982).

Η διαμόρφωση του φύλου και της σεξουαλικότητας μπορεί να παρουσιάζει διάφορες ενδιάμεσες καταστάσεις. Στις περιπτώσεις αυτές υπάρχει πρόβλημα το οποίο αρχικά σχετίζεται με τον προσδιορισμό του φύλου στο νεογνό και αργότερα με τον καθορισμό της ταυτότητας φύλου στο παιδί (Imperato, 1979). Το φύλο, στην ουσία, είναι μια σύνθετη κατάσταση που περιλαμβάνει χρωμοσωμικά, γοναδικά, σωματικά, εγκεφαλικά και ψυχικά στοιχεία (Green, 1985).

Η σεξουαλικότητα συνδέεται άμεσα με το «εγκεφαλικό φύλο» όπως δείχνουν ορισμένες έρευνες με πειραματόζωα (Gorski, 1987). Σε παρόμοια συμπεράσματα καταλήγουν επίσης κάποιοι ερευνητές που μελέτησαν περιπτώσεις ορμονικών μεταβολών κατά την εγκυμοσύνη. Οι μεταβολές αυτές μπορεί να οφείλονται σε διάφορες αιτίες και κάτω από ορισμένες συνθήκες μπορεί να επηρεάσουν τη διαμόρφωση του φύλου και τη σεξουαλικότητα (Doerner, 1980). Τέτοιες μεταβολές είναι δυνατό να προκληθούν πειραματικά, όταν η μητέρα κατά την εγκυμοσύνη λάβει ορισμένα φάρμακα (βαρβιτουρικά), στην παρουσία νόσου, ή κάτω από συνθήκες άγχους και stress (Ward, 1972). Πρόκειται για απειροελάχιστες διακυμάνσεις στην ορμονική κυκλοφορία που έχουν σημαντικές επιπτώσεις στο εξελισσόμενο έμβρυο.

Ορμονικές διακυμάνσεις συμβαίνουν και σε φυσιολογικές καταστάσεις, όπως η αλλαγή συνηθειών διατροφής ή κλιματικών συνθηκών. Άλλωστε, οτιδήποτε επηρεάζει τη μητέρα, φαίνεται να έχει κάποια επίπτωση στο έμβρυο. Τέτοια φαινόμενα έχουν περιγραφεί σε σχέση με περιόδους αλλαγών και έντασης, όπως στη διάρκεια πολέμων και φυσικών καταστροφών (Ellis, 1988). Η αναπαράσταση των ορμονικών επιδράσεων που αφορούν στην εγκεφαλική διαφοροποίηση του εμβρύου, περιλαμβάνει τρία ξεχωριστά στάδια ή επίπεδα, χρονικά ανεξάρτητα μεταξύ τους (Meyer 1982, Pomerantz 1988).

Η σχηματοποίηση που ακολουθεί, είναι χρήσιμη για την κατανόηση των διαφορετικών τύπων ασυμφωνίας που μπορεί να παρατηρηθούν στην εξέλιξη του φύλου και της σεξουαλικής ανάπτυξης:

α. *Σωματικό κέντρο*: Πρώτα δημιουργείται ένα κέντρο που μελλοντικά θα ελέγχει αφενός τη σωματική ανάπτυξη στο παιδί και

αφετέρου το μηχανισμό του οργασμού στον έφηβο. Σε αυτό το επίπεδο προκαθορίζονται τα εξωτερικά γνωρίσματα του σώματος (εμφάνιση) καθώς και η λειτουργία του οργασμού κατά τη συνουσία.

β. *Ερωτικό κέντρο*: Ακολουθεί το στάδιο οργάνωσης ενός κέντρου που σχετίζεται με τον υποθάλαμο και καθορίζει τις έμφυτες γενετήσιες ορμές. Αρχίζει να λειτουργεί μετά απο την εφηβεία κατευθύνοντας την ερωτική έλξη και τη διαδικασία του ζευγαρώματος.

γ. *Σεξουαλικό κέντρο*: Τέλος δημιουργείται ένα κέντρο που αφορά στην ταυτότητα φύλου, ανεξάρτητα απο την εξωτερική εμφάνιση ή συμπεριφορά. Αυτό καθορίζει τις αρχέτυπες γενετικές ιδιότητες με τις οποίες νιώθει κανείς να ταυτίζεται (επιθετικότητα ή παθητικότητα, ατομικότητα ή κοινωνικότητα). Τα χαρακτηριστικά αυτά εκδηλώνονται πλήρως με την εφηβεία και συνδέονται άμεσα με το ρόλο φύλου (στερεότυπη γενετική - ερωτική συμπεριφορά), όπως αυτός διατυπώνεται συμβατικά σε κάθε κοινωνία, π.χ. αρρενωπότητα ή θηλυπρέπεια (Money, 1972).

Καθορισμός του ερωτικού προσανατολισμού

Σταθερά ορμονικά επίπεδα κατά την εγκυμοσύνη, μπορεί να προκαλέσουν πλήρη διαφοροποίηση του εγκεφάλου. Η έκκριση TS σε ικανές ποσότητες, είναι δυνατό να διαμορφώσει την ολική «αρρενοποίηση» των εγκεφαλικών κέντρων για το φύλο, ενώ αντίστοιχως η πλήρης απουσία TS «θηλυκοποιεί» τον εγκέφαλο (Parsons, 1980). Η ανάπτυξη του εγκεφαλικού φύλου προς μια τέτοια αποκλειστική κατεύθυνση, φαίνεται να συνδέεται με την εκδήλωση ενός τέλεια ευθυγραμμισμένου ρόλου του φύλου και μιας απόλυτα μονοπολικής σεξουαλικής κατεύθυνσης μετά την εφηβεία. Έχει βρεθεί δηλαδή, ότι προδιαθέτει στην ανάπτυξη μιας ερωτικής συμπεριφοράς σε συμφωνία με το σωματικό - γοναδικό φύλο, καθώς επίσης και στην εκδήλωση έλξης προς το αντίθετο φύλο. Κάτι τέτοιο αναμένεται να συμβεί όταν και οι επιδράσεις απο το περιβάλλον είναι ευνοϊκές (Diamond, 1982).

Επειδή η διαφοροποίηση του εγκεφάλου απαιτεί κάποιο χρόνο, οι τυχόν ορμονικές μεταβολές μπορεί να επηρεάσουν οποιοδήποτε εγκεφαλικό στάδιο εξέλιξης του φύλου, ξεχωριστά ή σε συν-

δυσασμό. Αυτό μπορεί να συμβεί πιά εύκολα στο άρρεν γένος, με αποτέλεσμα οι άνδρες να παρουσιάζουν ασυμφωνίες στη διαμόρφωση του φύλου και παραλλαγές στη σεξουαλική συμπεριφορά περισσότερο συχνά από ό,τι οι γυναίκες (Klein, 1985). Μια εξήγηση γι' αυτό το φαινόμενο, είναι ότι η διαφοροποίηση του ανδρικού εγκεφάλου περιλαμβάνει μια μεγάλη πορεία, κατά την οποία ανασχηματίζεται εντελώς η εσωτερική του νευρική δικτύωση (Allen, 1991). Στη διαδικασία αυτή, ο εγκέφαλος είναι δυνητικά υποκειμένος σε πλειάδα επιδράσεων.

Όπως έχει λεχθεί, ο θηλυκός εγκέφαλος κατά την ανάπτυξη του δεν αλλάζει εντελώς την κατανομή των λειτουργικών κέντρων, όπως ο ανδρικός, αλλά διατηρείται βασικά στην ίδια δομική κατάσταση. Ίσως γι' αυτό στα κορίτσια παρατηρούνται σπανιότερα περιπτώσεις ασύμφωνης ανάπτυξης ταυτότητας και ρόλου του φύλου, καθώς και σημαντικά λιγότερες σεξουαλικές αποκλίσεις (Langevin, 1985). Όλα αυτά τα στοιχεία προδιαθέτουν στην εκδήλωση, μετά την εφηβεία, μιας ερωτικής τάσης και συμπεριφοράς που πιθανόν να αποκλίνουν από τον πρότυπο ρόλο φύλου, όπως τον υπαγορεύουν οι κοινωνικές συμβάσεις (Lebovitz, 1972).

Όταν επηρεαστεί μόνο το ερωτικό κέντρο (β) που καθορίζει τις έμφυτες σεξουαλικές τάσεις, το παιδί θα έχει μεγάλη προδιάθεση να έλκεται ερωτικά από άτομα του ίδιου φύλου (Troiden, 1989). Αυτό ενισχύεται από ψυχολογικές επιδράσεις του περιβάλλοντος (σχέσεις με τους γονείς, πρώτες εμπειρίες). Ωστόσο οι επιδράσεις αυτές δε φαίνεται να δημιουργούν μια τέτοια κατάσταση, αλλά μάλλον την υποβοηθούν να εκδηλωθεί, αν αυτή ήδη προϋπάρχει (Zuger, 1984). Η διαδικασία αυτή προσφέρει μια πιθανή εξήγηση για το γεγονός ότι μερικοί κατ' εμφάνιση αρρενωποί άνδρες μπορεί να έλκονται ερωτικά από άλλους άνδρες. Σε αυτούς είναι δυνατό να έχει επηρεασθεί μόνο το υποθαλαμικό κέντρο για το ζευγάρισμα, ενώ τα άλλα κέντρα πιθανώς έχουν αναπτυχθεί ανεπηρέαστα (Bell, 1978). Πρόσφατες νευροανατομικές μελέτες επιβεβαιώνουν τέτοιες διαφορές στον υποθάλαμο ορισμένων ομοφυλόφιλων ανδρών (LeVay, 1991).

Αν επηρεαστεί το σεξουαλικό κέντρο (γ), τότε το παιδί θα έχει την τάση να εκδηλώσει μια αρχέτυπη συμπεριφορά που αποδίδεται στο αντίθετο φύλο (ασυμφωνία ταυτότητας και ρόλου φύλου). Είναι μια πιθανή εξήγηση για το ότι μερικά αγόρια αποκλειστικά ετεροφυλόφιλα ως προς τις ερωτικές τους διαθέσεις, μπορεί να μην έχουν καθόλου αρρενωπή συμπεριφορά ή και εμφάνιση (Monev, 1984). Σε αυτή την περίπτωση ίσως να εμπλέκονται τα στά-

δια ή κέντρα (α) και (γ), ενώ το (β) να ολοκληρώνεται χωρίς ορμονικές μεταβολές κατά την ανάπτυξη του.

Αυτό το σχήμα προσφέρει μια ερμηνεία για το γεγονός ότι οι ομοφυλόφιλοι άνδρες δεν είναι κατ' ανάγκη όλοι τους θηλυπρεπείς, όπως άλλωστε οι θηλυπρεπείς άνδρες δεν είναι όλοι απαραίτητα ομοφυλόφιλοι (Money, 1985). Ένας άνδρας μπορεί να είναι επιθετικός και ατομιστής, χαρακτηριστικά που συνιστούν ανδρικού φύλου ρόλο (συνδέονται με την αρρενωπότητα), αλλά να έχει ομοφυλόφιλη ερωτική ενόρμηση. Αντίθετα κάποιος μπορεί να εκδηλώνεται με θηλυπρέπεια (να είναι ντροπαλός ή να «κουνιέται») αλλά εν τούτοις να νοιώθει ετεροφυλόφιλη έλξη.

Κάτι αντίστοιχο συμβαίνει και στις γυναίκες. Αν κατά την εγκυμοσύνη προκληθεί αύξηση στα επίπεδα TS, το θηλυκό έμβρυο μπορεί να επηρεασθεί σε μικρό ή μεγάλο βαθμό, ανάλογα με τη δόση και ο εγκέφαλός του κατά συνέπεια θα «αρρενοποιηθεί». Το κορίτσι αυτό μετά την εφηβεία αναμένεται να έχει ομοφυλόφιλη ερωτική προδιάθεση (Bailey, 1993). Οι αποκλίσεις από τα δεδομένα πρότυπα ερωτικής συμπεριφοράς, δείχνουν πόσο πολυδιάστατη είναι η σεξουαλικότητα και πόσο εύκολα διαταράσσεται στην ανάπτυξη της (Marmor).

Η σεξουαλικότητα ολοκληρώνεται κατά την εφηβεία, ανάλογα με τις επιδράσεις του περιβάλλοντος, της οικογένειας, τις ευκαιρίες κλπ. Μια έμφυτη σεξουαλική τάση μπορεί να παραμείνει λανθάνουσα (συγκαλυμμένη) ή να εκδηλωθεί πλήρως (εμφανής) με όλες τις πιθανές διαβαθμίσεις. Στο κέντρο αυτού του συνεχούς βρίσκεται η περιστασιακή ή κατά προτίμηση σεξουαλική ταύτιση, ετερο- ή ομοερωτική, εμφανής ή συγκαλυμμένη. Πρόκειται ουσιαστικά για μια αμφιπολική σεξουαλικότητα (Ehrhardt, 1983). Στα δύο άκρα του συνεχούς, τοποθετείται η αποκλειστικά μονοπολική σεξουαλική ταύτιση, που μπορεί να κατευθύνεται προς το ίδιο ή το αντίθετο φύλο, εκδηλωμένη ή λανθάνουσα.

Είναι αξιοσημείωτο ότι προς το παρόν δεν υπάρχει ένα κοινώς αποδεκτό ψυχολογικό εργαλείο που να καθορίζει τον ερωτικό προσανατολισμό (Coleman, 1987). Εκτός από την κλίμακα Kinsey, που προσδιορίζει τις ομοφυλόφιλες ή ετεροφυλόφιλες εμπειρίες και συμπεριφορά, ορισμένες κλίμακες καταγράφουν σκέψεις, συναισθήματα και φαντασιώσεις, παρέχοντας ενδείξεις ακόμη και για την ανεκδήλωτη ερωτική ενόρμηση σε μια λανθάνουσα κατάσταση (Stein, 1993). Ένα κοινωνικό περιβάλλον που θεσπίζει με σαφήνεια χωριστούς ρόλους για τα δύο φύλα, ευνοεί την καθιέρωση στερεότυπων σεξουαλικής συμπεριφοράς. Κάτω από τέτοι-

ες συνθήκες, η πλήρως ευθυγραμμισμένη σεξουαλική ανάπτυξη μπορεί να δημιουργήσει εκσεσημασμένους τύπους: τον «πολύ βαρύ άνδρα» (macho) και την «γυναίκα με πολλή θηλυκότητα» (femme), οι οποίοι είναι αποκλειστικά μονοπολικοί και διαμετρικά αντίθετοι μεταξύ τους (Kinsey, 1948).

Στο ίδιο κοινωνικό πλαίσιο, οι αποκλίσεις από τον στερεότυπο ρόλο φύλου, μπορεί να είναι πολύ εμφανείς, ιδίως όταν οφείλονται σε επιδράσεις που αφορούν στο σεξουαλικό κέντρο (γ). Με χαρακτηριστικό τρόπο, αυτές γίνονται συνήθως αισθητές από την παιδική ηλικία, δημιουργώντας τους τύπους «γυναικωτός» και «αγοροκόριτσο», που μπορεί αργότερα να εξελιχθούν σε ομοφιλόφιλους του τύπου «κουνιστός» και σε λεσβίες του τύπου «ανδρογυναίκα» (Myrick, 1974).

Συμπέρασμα

Σύμφωνα με τις ισχύουσες κατευθυντήριες οδηγίες στην άσκηση της ψυχιατρικής και ψυχολογίας, η σημασία της έννοιας απόκλιση έχει συμβατικό και όχι αξιολογικό χαρακτήρα, έτσι που να μην κρίνεται μια βιολογική διεργασία με ηθικούς όρους (WHO, 1988). Στην πρόσφατη βιβλιογραφία, οι σεξουαλικές αποκλίσεις περιγράφονται ως παραλλαγές της ερωτικής δραστηριότητας, μολονότι δε θεωρούνται πάντα κοινωνικά αποδεκτές, ως η αποδεκτή και αρμόζουσα συμπεριφορά (Wilson, 1987).

Η γενική τάση στην τρέχουσα έρευνα είναι να προσδιοριστεί με μεγαλύτερη ακρίβεια η βιολογική σχέση μεταξύ ορμονών και αναπτυσσόμενου εγκεφάλου. Σκοπός είναι να συμπληρωθούν πολλά από τα κενά που άφησε η μονόπλευρη έρευνα των ψυχολογικών παραγόντων στα φαινόμενα της σεξουαλικότητας (Symons, 1977).

Η ενδοκρινολογία του νευρικού συστήματος αποκαλύπτει τις ορμονικές διαδικασίες που διέπουν τις ψυχικές εκδηλώσεις, προσφέροντας μια οργανική ερμηνεία για την ερωτική επιθυμία και τις παραλλαγές της (Bell, 1981). Η σεξουαλικότητα είναι ουσιαστικά μια πολυσύνθετη κατάσταση καθοριζόμενη από την αλληλεπίδραση ψυχολογικών, κοινωνικών, πολιτιστικών, πολιτισμικών, βιολογικών και περιστασιακών παραγόντων (Harlow, 1958).

Οι πρόσφατες ανακαλύψεις στον τομέα αυτό, εγείρουν σοβαρά προβλήματα δεοντολογίας, όπως ο προγεννητικός ορμονικός έλεγχος για μια πιθανή ασύμφωνη συμπλήρωση του φύλου. Πρό-

κειται για θέματα που συνήθως διακινούν έντονες συναισθηματικές αντιδράσεις, αφού ορισμένοι θεωρούν ότι η αντιμετώπιση των αποκλίσεων ως ανωμαλιών, υπαγορεύεται από μια διάθεση επιστημονικού ολοκληρωτισμού που αποσκοπεί στην απάλειψη της σεξουαλικής πολλαπλότητας και στην ορμονική τυποποίηση των φύλων (Weinrich, 1987).

Όπως επισημαίνεται (Hamilton, 1964), η επιστημονική αντίληψη για το τί είναι φυσιολογικό, αλλάζει διαρκώς, καθώς εγγίζει τις βιολογικές ρίζες των ψυχικών εκδηλώσεων. Το ίδιο και η κατανόηση των πολυδιάστατων φαινομένων της ερωτικής ζωής. Επιπλέον παρατηρείται σταδιακά μια ύφεση στην επιστημονική αντιπαράθεση μεταξύ ερευνητών. Οι θέσεις και τα συμπεράσματα όσων ερευνούν τις βιολογικές εξηγήσεις δεν αποκλείουν τις θεωρίες που, αντιθέτως, θεωρούν τις ψυχολογικές αιτίες ως καθοριστικό παράγοντα της σεξουαλικής πολυφωνίας (Βύρας, 1995). Αυτό γίνεται εμφανές, καθώς τα ψυχολογικά συμπεράσματα στηρίζονται όλο και περισσότερο πάνω σε μετρήσιμες, αντικειμενικές βάσεις, οι οποίες αποκαλύπτουν το πόσο εκπληκτικά πολύπλοκη μπορεί να είναι η φύση στο έργο της (Freud, 1966).

Βιβλιογραφία

- Allen L., «Sex differences in the corpus callosum of the living human being», *Journal of Neurosc* 11, 1991, σελ. 933-942.
- Βαϊδάκης Ν., «Η ερωτική έλξη», *Αρχεία Ελληνικής Ιατρικής* 11 (2), 1994, σελ. 73-75.
- Βύρας Π., «Επανεκτίμηση του βιολογικού παράγοντα στον καθορισμό του ερωτικού προσανατολισμού», *Ιατρική* 68 (1), 1995, σελ. 43-47.
- Bailey J.M., «Familial aggregation of female sexual orientation», *Am Journal of Psychiatry* 150 (2), 1993, σελ. 272-277.
- Bell A., *Sexual Preference*, Indiana University Press, Indiana, 1981.
- Bell AP., *Homosexualities*, Simon and Schuster, New York, 1978.
- Byne W., «Human sexual orientation», *Arch Gen Psychiatry* 50 (3), 1993, σελ. 228-239.
- Coleman E., «Assessment of sexual orientation», *Journal of Homosex* 14, 1987, σελ. 9-24.
- Diamond M., *Human Sexuality*, Baltimore University Press, Baltimore, 1977.

- Diamond M., «Sexual identity: mono-zygotic twins reared in discordant sex roles», *Arch Sex Behav* 11, 1982, σελ. 181-186.
- Doerner G., «Prenatal stress and homosexuality», *Endokrinologie* 75, 1980, σελ. 365-386.
- Doerner G., «Sex hormones and sexual differentiation of the brain», *Endokrinologie* 78, 1981, σελ. 129-138.
- Ehrhardt A., *Sexual Behaviour Assessment Schedule*, Columbia University Press, New York, 1983.
- Ellis L., «Sexual orientation of human offspring related to maternal stress», *Journal of Sex Res* 25, 1988, σελ. 152-157.
- Freud S., «Three essays on the theory of sexuality», στο: S. Freud, *Standard Edition of Complete psychological works*, vol. 7, Hogarth Press, London, 1953-1966.
- Gorski R., «Sex differences in rodent brain», στο: Reinisch J.M. (ed.), *Masculinity and Femininity*, Oxford University Press, Oxford, 1987.
- Green R., «Gender identity and sexual orientation», *Am Journal of Psychiatr* 142, 1985, σελ. 339-341.
- Green R., «Sex-dimorphic behavior development in the human», *Excerpta Medica*, Amsterdam, 1979, σελ. 59-80.
- Groves P.M., *Introduction to biological psychology*, Dubuque, London, 1988.
- Hamilton W.D., «The genetical evolution of social behavior», *Journal of Theor Biol* 7, 1964, σελ. 1-52.
- Harlow, «The nature of love», *Am Psychol* 13, 1958, σελ. 673.
- Hines M., «Cognition and the corpus callosum», *Behav Neurosc* 106, 1992, σελ. 3-14.
- Hines M., «Prenatal gonadal hormones and sex differences in human behavior», *Psychol Bulletin* 92, 1982, σελ. 56-80.
- Imperato-McGinley, «Androgens and the evolution of male gender identity», *New Eng Journal of Med* 300, 1979, σελ. 1233-1237.
- Kinsey AC., *Sexual behavior in the human male*, Saunders, Philadelphia, 1948.
- Klein F., «Sexual orientation: a multi-variable dynamic process», *Journal of Homosex* 11, 1985, σελ. 35-49.
- Langevin R., *Erotic preference, gender identity and aggression in men*, Lawrence Erlbaum Ass., New Jersey, 1985.
- Lebovitz P., «Feminine behavior in boys», *Am Journal of Psychiatry* 128, 1972, σελ. 1283-1289.
- LeVay S., «A difference in hypothalamic structure between heterosexual and homosexual men», *Science* 253, 1991, σελ. 1034-1037.
- Le Vay S., *The Sexual Brain*, MIT Press, London, 1993.

- Marmor J., «“Normal” and “deviant” sexual behavior», *JAMA* 217, 1971, σελ. 165-170.
- Meyer-Bahlburg H., «Hormones and psycho sexual differentiation», *Ci Endocr Metabol* 2 (3), 1982, σελ. 673-693.
- Moir A., *Brain Sex*, Michael Joseph, London, 1989.
- Money J., «Adult eroto sexual status and fetal hormones», *Psycho neuro endocrinology* 9, 1984, σελ. 405-414.
- Money J., *Man and woman, boy and girl*, Johns Hopkins University Press, Baltimore, 1972.
- Money J., «The conceptual neutering of gender», *Arch Sex Behav* 14 (3), 1985, σελ. 279-290.
- Myrick F., «Homosexual types», *Journal of Sex Res* 10 (3), 1974, σελ. 226-237.
- Parsons A., *The Psychobiology of sex differences*, Hemisphere, London, 1980.
- Pomerantz, «Social and hormonal influences on behavior», *Horm Behav* 22, 1988, σελ. 219-230.
- Schiavi R., «Sex chromosome anomalies, hormones and sexuality», *Arc Gen Psychiatry* 45, 1988, σελ. 19-24.
- Siler-Kohodr T.M., «Studies in human fetal endocrinology», *Am Journal of Obst Gyn* 130, 1978, σελ. 795-800.
- Stein T., «Overview of new developements», in: Oldham J.M. (ed.), *Review of Psychiatry*, vol. 12, American Psychiatric Press, Washington DC, 1993.
- Swanson L.W., *Handbook of chemical neuroanatomy*, Elsevier, Amsterdam, 1987.
- Symons D., *Evolution of human sexuality*, Oxford University Press, Oxford, 1977.
- Troiden R., «The formation of homosexual identities», *Journal of Homosex* 17, 1989, σελ. 34-72.
- Ward I.L., «Prenatal stress feminizes and demasculinizes the behavior of males», *Science* 143, 1972, σελ. 212-218.
- Wayne Bardin T., «Testosterone: a major determinant of extragenital sexual diamorphism», *Science* 211, 1981, σελ. 1285-1293.
- Weinrich J.D., «A new sociobiological theory of homosexuality», *Ethol Sociobiol* 8, 1987, σελ. 37-47.
- WHO, *Guidelines on certain aspects of homosexuality* (ελληνική μετάφραση: Ν. Βαϊδάκης, Ψυχιατρική Κλινική Πανεπιστημίου Αθηνών), 1988.
- Wilson G.D., *Variant Sexuality*, Croom Helm, London, 1987.
- Zuger B., «Early effeminate behavior in boys», *Journal of Nerv Ment Dis* 172, 1984, σελ. 90-97.